

İNSANİYET KÜTÜPHANESİ No. 26

MUKADDES ORDUGÂH

KARL MARX

Istanbul Üniversitesi Profesörlerinden Dr. Kessler,
İbrahim Fazıl, Fritz Neumark, Ali Fust ve Dr. A. Rüttewa
la polemik.

Kerim SADI

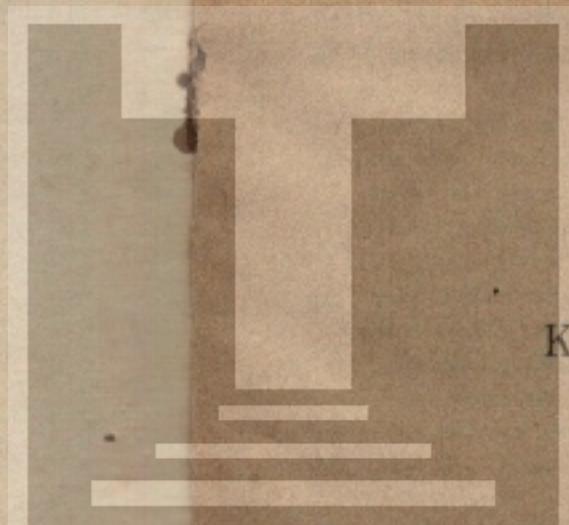
Fiyatı 15 Kuruş

KAPİTAL

TÜSTAV

İNSANİYET KÜTÜPHANESİ No. 26

K A P İ T A L
D A A N
H Ü L Ä S A L A R



Birinci fasikül

KERİM SADI

TÜSTAV

Bozkurt Matbaası
İstanbul 1936

EMTIA

— I —

Emtianın iki faktörü: Kullanış değeri ve mübadele değeri (1)

Karl Marx, başlıca eseri olan ve devrinin en büyük bilgi abidesi sayılan «Kapital»ın birinci kitabına şöyle giriyor:

«Kapitalist istihsal tarzının hükmü sürdüğü sosyetelerdeki servet bir «muazzam emtia terakümü» gibi tezahür eder ki, tek başına aldığımız takdirde her mata bu servetin iptidai şeklidir. Buna binaen tatkikatımız emtianın tahlili ile başlıyacak.»

Emtia nedir? Emtia insan emeğiyle elde edilen bir şemdir ki istihsal eden kimse tarafından istihlak edilecek yerde mübadeleye sürürlür ve malik olduğu hassalarla insanın maddi veya gayrimaddi, başka bir ifade ile midevi veya fikri herhangi bir ihtiyacını giderir. Bu gideriş de ya doğrudan doğruya olur: yiyecek gibi. Yahut da, dolayısıle: istihsal vasıtası gibi.

Şu halde emtianın ilk kalitesi faydalı oluşudur; ve bu, elzem bir kalitedir. Birşeyi *kullanış değeri* yapan onun faydalı oluşudur. Bir mataa *kullanış değeri* ni veren, matagın kullanılışında yahut istihlakinde tahakkuk eden

faydadır; ve mata bir kullanım değerine malik olduğu içindir ki bir *mübadele değeri* yani değer kazanır. Mutlak surette faydasız bir mahsulün mübadelesi kabil değildir; yani böyle bir mahsul değişim edilemez.

Türlü türlü emtia vardır: demir, altın, buğday, elmas, vesaire gibi. Başka ifade ile söylemek istersek, emtianın mahiyeti muhteliftir; ve mahiyeti muhtelif olmak itibarile, yanı tabiaten başka başka olmak itibarile, emtia muhtelif nisbetlerde mübadele edilir: bir kilo demir bir kilo altınla, bir litre buğday bir litre elmasla değişim edilmez. Belki kentallerce demir bir kilo altınla ve hektolitrelerce buğday bir tek elmas parçası ile mübadele edilir.

Mahiyeti ve mübadele nisbeti muhtelif iki matain aynı değerde olabilmesi için her ikisinde de, müsavi miktarda müsterek bir unsurun, ölçülebilcek müsterek bir *c�푸her*in bulunması lazımdır. Bir murabbala bir müsellesin müsavi olabilmesi için diliğlerinin aynı satılı çevrelemesi şarttır. Demek ki musattah hendese şekillerinin hepsinde satılık müsterek unsur oluyor.

Acaba, bütün emtiada mevcut bulunan müsterek unsur nedir? Bu müsterek unsur tabii bir hassa yani o emtianın hendesi, fiziki veya kimyevi hassası olamaz. Zira, emtiayı birbirinden ayıran, zaten, tabii hassalarıdır. Şu halde, faydalı oluş her emtiada mevcut bir hassa olduğuna göre, aradığımız müsterek unsur *fayda* olmasın? Hayır. Nasıl olabilir ki faydası hiç denecek kadar az olan bir elmasla insanı beslemek hususunda son derece faydalı olan buğdayın hektolitrecesi değişim ediliyor; ve bir kilo altın, madenlerin en faydalısı olan demirin kentallercesiyle mübadele edilmektedir.

Binaenaleyh, faydalı oluş hassasını da kenara bırakırsak emtianın bir tek müsterek hassası kalır. O da şudur: Bütün mataların insan sayının, insan emeğinin mahsulü

TÜSTAV

oluşu. Başka bir ifadeyle söyleyelim: Emtianın kullanım değeri bertaraf edildiği takdirde biricik hassası kalır: İş mahsulleri olmak; yani insan işinin mahsulu buluomak.

Emtianın yaratılması ve meydana gelmesi için becer kuvvetinin sarfı, yani insan gücünün harcanması iktiza eder. İnsan emeği, hangi şekilde sarfedilirse edilsin, bunun chemmiyeti yoktur. Elmas aramak, su taşımak yahut bir elbise dikmek için olsun emeğin harcanması, daima, insan makinasının yıpranmasını, işleyip kullanımını gösterir.

Değer, Ricardo'nun işaret ettiği gibi, ekonomi politığın Gordiyom düğümüdür. Değeri meydana getiren unsuru bulursak emtia istihsal ve mübadelesinin karanhk dehlizlerinde bir ip ucu yakalamiş sayılırız.

Değerleri yaratan biricik kuvvet insanın iş gücüdür; ve emtianın değer olarak tanınması emtiada insan emeği bulunuşundandır, insan işinin mataa maddelmiş olusandandır.

Emtia, mübadeleye girmeden önce, bir *değer* dir, yani kendisinde insan emeğini toplayıp biriktiren, insan gücünü teksif eden birşeydir ve ancak bir değer olduğu içindir ki mübadele edilir. Bir ırmaktan içilen su, yahut tenessüs ettiğimiz hava, hayatı elzem olmakla beraber, *değer* değildir. Zira, ırmak suyunda yahut havada insan emeği yoktur; ırmak suyunun veya havanın istihsali için insanın iş gücü harcanmamıştır. Fakat, havayı tazyik etmek ve suyu - faraza borularla - bir yere taşımak suretile, havaya ve suya insan emeği girerse hava ve su derhal değer haline gelir ve mübadele edilir.

Değer nasıl ölçülür? Değerin miktarını nasıl ölçübiliriz? Sarfedilen emekle; iş *quantum* u ile. İş miktarının kendisi de müddetle ölçülür ve iş müddetinin ölçüsünü gün, saat vesaire teşkil eder. Smith ve Ricardo'ya göre, 2 günlük veya 2 saatlik işin mahsulu bir günlük veya bir

saatlik işin mahsulünden iki kat fazla değerlidir. Demekki bir emtianın değerini tayin eden, o emtianın istihsali esnasında harcanan iş miktarı oluyor. Yani bir mataa değeri onu istihsal için sarfedilen iş *quantumu* ile tayin ediliyor.

Diyebilirsiniz ki, bu takdirde emtianın değeri istihsal edici kimsenin tembelliği yahut beceriksizliği ile ve harcanan zamanla mepsut mittenasiptir. Yani bir insan ne kadar tembel veya beceriksizse çıkardığı mataa değeri okadar fazla olmak icabeder. Zira, tembel ve beceriksiz bir adam o mataa imal için çahışkan ve usta bir adamdan daha fazla zaman sarfedecektir.

Lakin, emtianın *değer özünü* [2] teşkil eden iş, daima, aynı insan işidir; aynı kuvvetin, aynı insan gücünün sarfedilişidir. Yani müsavi ve birbirinden farksız iştir. Bütün sosyetenin iş gücü-ki değerlerin heyeti mecmusunda tezahur eder - , sayısız ferdî kuvvetlerden meydana gelmekle beraber tek kuvvet gibi sayılır. Yani toplukun emtianın değerleri vasıtasiyle temsil edilen sosyete-deki mecmu iş gücü namütenahî ferdî iş kuvvetlerinden terekküp etmekle beraber bir tek ve aynı iş gücü gibi telâkki edilir. Bu ferdî kuvvetlerden her biri (yani her ferdî iş gücü) bir vasati sosyal kuvvetin karakterine sahip olmak ve böylece fonksiyon icra etmek itibariyle ve binnetice, emtianın istihsali için vasati olarak zaruri iş müddetini yahut sosyal olarak zaruri iş müddetini sarfetmekle, bütün diğer iş kuvvetlerine müsavidir.

Sosyal olarak zaruri iş müddeti ne demektir? Emtianın istihsali için sosyal olarak zaruri bulunan iş müddeti demek, vasati maharet ve vasati sıkı çalışma derecesile ve muayyen sosyal muhitte nispetle normal şartlar içinde yapılan her işin muhtaç olduğu (yani talep ettiği) müddet demektir. Marx herhangi bir kullanım değerini istihsal

TÜSTAV

için icap eden iş müddetine sosyal olarak zaruri iş müddeti diyor; istihsalin, bu istihsale tatbiki kabil normal içtimai şartlar içinde yapılmasını ve işin sosyetece vasatı maharet ve entansite ile icrasını şart koşuyor. Buharlı mensucatın Ingiltereye girişinden sonra, muayyen bir miktar ipliği kumaş yapmak için belki eskisine nazaran yarı yarıya az zaman icap etti; yani daha önce sarf edilen emeğin yarısı yetti. El tezgâhında çalışan dokumacı ise, aynı işi yapmak için eskiden ne kadar zaman sarf ediyorsa yine o kadar zaman harcayordu. Fakat, onun ferdi iş saatinin mabsülü, bundan böyle, bir sosyal iş saatinin ancak yarısını temsil etti. Ve ancak ilk değerin (eski değerin) yarısını verebildi; yani değer yarı yarıya indi.

Demek ki, değer miktarını [3] tayin eden yalnız, iş *quantum'u* yahut bir ticaret eşyasının istihsali için muayyen bir sosyetede zaruri olan iş müddetidir. Her hulusi matağ, umumiyetle, mensup olduğu *nev'in* vasatı bir örneği gibi sayılır, netice itibariyle, müsavi iş miktarını (*Arbeitsquanta*) ihtiyâ eden veya aynı iş müddeti zarfında istihsal edilebilen mataların değeri birdir. Bir emtianın değerinin herhangi diğer bir emtia değerine nisbeti birinin istihsali için zaruri olan iş müddetinin diğerinin istihsali için zaruri olan iş müddetine nispetine müsavidir.

Bir mataın istihsali için zaruri olan müddet değişmezse, bedihidir ki, o emtianın değer miktarı da değişmez; Yani bir mataın istihsalinde zaruri olan iş müddeti değişmeseysi de değer miktarı sabit kalır. Fakat bir emtianın istihsali için zaruri olan müddet müstahsil iş gücünde yani istihsal edici iş kuvvetinde husule gelen her tâhvülle beraber değişir. İstihsal edici iş kuvveti de muhtelif abval ve şeraite tabidir; Ezcümle, işçilerin vasatı me-

baret ve kabiliyetine, ilmin ve teknolojik tatbikatının inkışaf derecesine, istihsalin sosyal kombinezonlarına, istihsal vasıtalarının vüs'at ve te'sirine ve sırf tabii şartlara, ilâh.. Faraza aynı iş kantitesi, mevsim müsaitse sekiz kile buğdayla, değilse sadece dört kileyele temsil edilir. Aynı iş miktarı zengin oacaklarda fakir oacaklardan daha çok maden hasıl eder. Arz kabuğunun üst tabakasında elmaslara pek nadir olarak tesadüf olunur; bu sebepten elmasın bulunması vasatı olarak mühim bir zaman tutar, yani çok iş müddeti temsil eder. Böylece, küçük hacimde bir elmas çok iş temsil etmiş olur.

Brezilya elmas madenlerinin, 80 yıl zarfındaki istihsal tutarı, çok daha fazla iş ve netice itibarile daha fazla değer temsil etmekle beraber, 1823 de henüz aynı memlekette şeker ve kahve çiftliklerinin bir buçuk yıl zarfındaki vasatı istihsal fiyatını tutmamıştı. Daha zengin maden oacaklarına düşülseydi aynı iş miktarı daha büyük bir elmas miktarile temsil edilecekti, yani iş miktarı aynı olduğu halde daha çok elmas çıkarılacaktı. Bu takdirde elmasların değeri de düşecekti. Az emekle kömürden elmas yapılabilsse elmasın değeri tuğlanından daha aşağı olurdu.

Umumiyetle, müstahsil iş gücü ne kadar büyük olursa bir mataın istihsali için zaruri olan iş müddeti o kadar kısalacağından o mata da tebellür eden iş ması o nisbette hücük olur ve buna binaen, değeri de o kadar az olur.

Bunun aksine olarak, müstahsil iş gücü ne kadar küçük olursa bir mataın istihsali için zaruri olan iş müddeti o kadar uzar ve değeri de o nispette fazla olur. Hülâsa işin verimliliği artarsa değer azalır, işin verimliliği azalrsa değer artar. Demek oluyor ki, bir emtianın değer miktarı ken-

disinde realize olan yani tahakkuk eden iş *quantum'u* ile mepsuten ve müstahsil iş gücü ile makusen mütenasip olarak de¤i¤ir.

Artık, de¤er özünü tanıyoruz; De¤er-özü ištir. De¤erin (de¤er kemmiyetinin) ölçüsünü de tanıyoruz; Bu da, iş müdde¢tidir. Bir ¤ey *kullanış de¤eri* olur da bir de¤er olmamıştır. Bunun için, o ¤eyin insana faydalı olması fakat insan eme¤ile meydana gelmemesi kâfi¤ir. Meselâ hava, ta¤ çayrlar vesaire bu katagoriye girerler. Bir ¤ey faydalı olur ve insan eme¤inin mahsulü bulunur da emtia olmaz. Bir kimse meydana getirdiği mahsul ile kendi ihtiyacını giderirse ancak şahsi bir *kullanış de¤eri* yaratmış olur; yani s›rf şahsi ihtiyacını gideren müstahsil, bir kullanış de¤eri yaratmakla beraber, bir mata yaratmış olmaz. Emtis istihsal etmek için yalnız *kullanış de¤eri* istihsal etmek değil, belki başkaları için kullanış de¤erleri, başkalarına yarayabilen kullanış de¤erleri yani sosyal kullanış de¤erleri istihsal etmek lâzımdır.

F. Engelsin ha¤iyede işaret etti¤i gibi, baksız olarak zannedilebilir ki, Marksın nazarında müstahsilden başka bir kimse tarafından istihlak edilen her mahsul bir emtia¤ir. Böyle yanlış bir zanna meydan vermemek için Engels, birinci cildin dördüncü basılışında ibarenin sonuna düşen *gesellschaftlichen Gebrauchsverth* (sosyal kullanış de¤eri) kelimelerinden sonra kro¤e açıyor. [ve umumiyyetle yalnız diğerleri için değil]diyor. Orta zaman köylüsü derebey ve rabip için bu¤day istihsal ediyordu. Lâkin başkası için istihsal edilmekle bu bu¤day emtia olmuyordu. "Emtia olmak için mahsul, mübadele vasıtasıyla, kullanış de¤eri olarak işine yarayacağı bir di¤erine geçmelidir."

Filvaki, emtia istihsali için mübadele vasıtasıyla başkalarının istihlakine arzedilmek gayesini takiben kullanış de¤erleri hasıl etmek lâzımdır.

Sözün kısası, bir ¤eyin de¤er olabilmesi yani mübadele edilebilmesi için faydalı olması şarttır. Bir ¤ey faydalı değilse bir de¤er olamaz. Faydasız bir ¤eyin ihtiva etti¤i emek boş yere harcanmıştır ve netice itibarile de¤er yaratmaz. Başka bir ifadeyle tekrar etmek icap ederse, hiç bir ¤ey aynı zamanda kullanış de¤eri olmaksızın de¤er olmaz. Şayet faydasızsa ona katılan iş de ayni suretle faydasızdır. Şu halde iş sayılmaz ve binaneasleyh de¤er de yaratmaz.

II

Emtianın temsil etti¤i işin çifte karakteri

Çe¤it çe¤it işleri, müşterek bir ölçüye irta maksadıyla, aralarında mukayese etmek mümkün müdür? Misal getirerek sorulsun: Dokuma fabrikasındaki işçinin veya herhangi bir rençperin işiyle kuyumcunun ve mimarın işini mukayese edebilir miyiz?

İste¤inizde ¤ıkabilecek bir güçlük. Fakat dikkat edilirse, bu güçlük her gün, pratik olarak, hâllede¤imete¤dir. Zira, her gün, para vasıtasıyla, bu¤day veya kuma¤ yüzük veya mimar plâniyla mübadele ediliyor.

Her müstahsil faaliyet, faydalı karakterinden s›rf nazar, bir insan gücünün harcanışıdır. Topra¤ı ekip biçmek, kuma¤ dokumak, plân çizmek ve bir yüzüğün prıllantasını yontmak birbirinden farklı işler olmakla beraber, hepsi de istihsal edici sarfıyatır; insan dımagine, adalelerinin, sınırlarının ve elinin mahsul bırakıcı harcanışıdır. Emtianın de¤eri de s›rf insan eme¤ini, sadece insan işini, umumiyyetle insan gücünün harcanışını temsil eder. De¤er bakımından insan işini mevzu¤ bahsettigimiz zaman basit iş göz önünde tutarız. Basit iş nedir? Basit iş hususî bir inki¤a¤a mazhar olmamış -yani ayrıca terbiye görme-

miş, yetiştirmemiş, ihtisas kazanmamış alelâde her insanın uzviyetinde vasati olarak bulunan basit kuvvetin sarfedilişidir.

Vasati basit iş muhtelif ülkelerde ve her devre göre karakterini değiştirir; fakat bellibaşlı bir sosyetede daima determinedir. Yani muayyen bir cemiyette daima aynıdır. İhtisas işi yani kalifiye iş ise -ne kadar karışık ve yüksek olursa olsun — basit işin çoğaltılmışından başka bir şey değildir. Öyle ki muayyen bir miktar imihtisas işi daha büyük miktarda basit işe tevafuk eder; yani kalifiye iş, daima, daha büyük miktarda basit işe ırca edilebilir. Tecrübe gösteriyor ki, bu ırca muttasıl vukua gelmektedir; yani bütün işler, her yerde ve her zaman, bir tek ve aynı nevi işe ırca edilmektedir. Bir emtia, ne kadar fazla ihtisas isteyen bir işin mahsulu olursa olsun, o emtianın değeri onu, herhangi bir nispet dahilinde, basit bir işin mahsulüne ırca eder. Bir mata isterse en yüksek ve mudil bir işin mahsulu olsun bunun ehemmiyeti yoktur. O mata daima değer bakımından yani kıymet itibarile basit işin mahsulüne ırca edilir ve binaenaleyh muayyen bir miktar basit işten başka bir şey temsil etmez. Şu halde, değerin tabhilinde iş gücünün her tenevvusunu basit bir iş gücü olarak almak icap edecektir.

Smith ve Ricardo «değerin kaynağı ve ölçüsü» iştir, derler; [4] ve muhtelif işlerin mukayese edilebileceğini kabul ederler. Fakat her ikisi de bütün işleri yani bilâistisna her işi basit işin çoğaltılmış haline ırca etmemiştir. Halbuki ancak böyle bir ırca, mübadele hadiselerinin anlaşılmasına müsaade edebilir.

Pazarda 100 kile buğday bir top kumaşa veya bir yüzüğe müsavidir demek bir kile buğdayda bir top kumaşa veya bir yüzüğe sarfedilenden yüz defa daha az emek var demektir.

Şayet, kullanış değerine nisbetle, emtianın ihtaiva ettiği iş ancak keyfiyeten kıymet kazanıyorrsa değer miktarına nazaran ancak kemmiyeten kıymetlidir. Birincide işin nasıl yapıldığını ve ne hasıl ettiğini, ikincide ne kadar müddet devam ettiğini yani o işe ne kadar zaman sarfedildigini bilmek mezbubahstır. Bir emtianın değer miktarı o emtianın ihtaiva ettiği iş quantum'unu temsil ettiğine göre, bütün matalar, muayyen bir nispet dahilinde, daima müsavi değerler olmak mecburiyetindedirler.

Herhangi bir emtianın istihsalı için icap eden bütün mesainin müstahsil gücü sabit kaldığına göre faraza, bir elbisenin imali için zaruri olan bütün faydalı işlerin istihsal kuvveti aynı kaldığına nazaran elbiselerin değer miktarı bunların yani elbiselerin sayısıyla artar. Bir elbise x iş günü temsil ederse, iki elbise $2x$ temsil eder, ilâh. Lâkin, farzedelim ki, bir elbisenin istihsalı için zaruri olan iş müddeti iki misline çıkışın yahut yarıya insin. Birinci ihtimale göre, önceden iki elbisenin değeri ne tutuyorsa bu sefer bir elbisenin değeri o olacaktır.

İkinci ihtimale göre, önceden bir elbisenin değeri ne ise bu sefer iki elbisenin değeri odur. Her iki faraziyyeye göre elbise gerek önceden ve gerekse daha sonra aynı hizmeti görmekle beraber. Elbiseyi meydana getiren faydalı işin kalitesi daima aynı olmakla beraber [5]. Fakat elbisenin istihsalı için sarfedilen iş (quantum)u aynı kalmasıdır.

Daha mühim miktarda kullanış değerleri, bedihidir ki, daha büyük bir *maddî servet* teşkil eder; yani kullanış değerlerinin miktarı ne kadar büyük olursa maddî servet o nisbettte fazla olur: İki elbiseyle iki insan giydirilir; halbuki bir elbiseyle ancak bir kişi, ilâh.. Bununla beraber, maddî servetin yekunu artar da değeri hemzaman olarak eksilebilir. Bu mütenakis hareket işin çifte karak-

terinden ileri gelmektedir. Faydalı bir işin, muayyen bir zaman zarfında, verimliliği o işteki istihsal gücüğe tabidir. Şu halde faydalı iş, istihsal gücünün artması veya eksilmesile mepsutten mütenasip olarak, az veya çok mehzul mahsulât verir. Bilâkis, bu iş gücünün ugradığı bir değişiklik, hiçbir zaman, değer vasıtâsile temsil edilen işin kendisine doğrudan doğruya dokunmaz. İş gücü konkre ve faydalı işe yani işin müşahhas ve faydalı şekline ait olduğuna göre, aşıkârdırki, müşahhas ve faydalı şeklinden sarfınazar edilir edilmez, artık işe dokunamaz. İş gücünün değişiklikleri ne olursa olsun, aynı müddet zarfında fonksiyon yapan aynı iş daima aynı değer miktarını hasıl eder. Lâkin, muayyen bir zaman zarfında, yani iş müddeti değişimmemek şartile, iş gücü artarsa daha çok kullanış değerleri meydana getirir; eksilirse daha az kullanış değerleri verir. Başka bir ifadeyle söyleyelim: Aynı iş, aynı müddet zarfında, muhtelif mikarda kullanış değerleri hasıl eder; ve bu miktar, istihsal kuvvetinin artması veya eksilmesile artar veya eksilir. İşin verimliliğini ve netice itibarile işin verdiği kullanış değerlerinin yekününü artıran istihsal kuvvetindeki tahavvülât, istihsal için zaruri olan iş müddetinin tutarını kısalttığı takdirde, artan total masın değerini (değer miktarını) azaltır. Bunun aksı de sahihtir.

Netice; her iş bir taraltan insan gücünün fiziyolojik manâda harcanışıdır; ve müsavi insan işi yani sırf ve basit insan işi, mücerret insan işi sıfatıyla emtia değerini [6] teşkil eder. Diğer tarafından, her iş, hususî bir gayenin determine ettiği yani hususî bir maksatla taayyün eden şu veya bu müstahsil şekil altında, insan gücünün harcanışıdır; bu faydalı ve konkre iş sıfatıyla de kullanış değerleri hasıl eder. Nasıl ki emtia, bir değer olmak için, her şeye öncelikle, faydalı olmayı mecbursa,

aynı suretle iş insan gücünün harcanışı (kelimenin mücerret manâsına sa'yi) beşer yani insan emeği, insan işi) sayılmak için, herseyden önce, faydalı olmalıdır.

* *

Ekonominist, keyfiyet ve kemmiyet itibarile başka başka olan emtianın mübadelesini anlamak için, bir kimyager gibi tecrid yapmışa, mücerret bir mefhumla iş görmeye mecburdur. Ve ekonomistenin başvurduğu bu mücerret mefhum da *basit iş* denilen şeydir.

Değer özü nün ve değer miktarı nın nasıl tayin edildiğini gördük. Şimdi de, para meselesinin balline yarayacak olan değer şeklini tablil edelim.

— III —

Değer Şekli [7]

Bir emtianın değeri ancak mübadelede belli olur. Filvaki, mübadele mevcut olmayan bir Hint komünitesi içinde, cemaat azasının faaliyeti ile meydana gelen eşya kullanış değerleridir. Zira, bu eşya kullanılmak için istihsal edilmiştir, istihlak edilmek üzere yaratılmıştır. Bunlar aynı zamanda değerdirler; zira, insan emeğini ihtiiva ederler. Lâkin bu değer gizli bir halededir, henüz tezahür etmemiştir ve ancak öteki kabilelerin mahsullerile trampa edildiği zaman meydana çıkar. Daha ziyade inkişaf etmiş sosyetelerde bütün mataların değeri altın ve gümüş para şekline bürünür, yani bu çeşit sosyetelerde emtia değeri altın ve gümüş para şeklidir, velhasıl değer şekli altın ve gümüş paradır.

Para şeklinin doğusunu gösteren, en basit taslağından herkesin gözüne çarpan para şekline kadar emtianın değer münasebetinin ihtiiva ettiği değer ifadesini develope

TUSTAV

eden ilk ekonomist Karl Marx oldu. [8]

* * *

Mataların aralarında, umumiyetle bir değer veya mübadele münasebetinden başka münasebet yoktur. Bu değer veya mübadele münasebetinin en basit şeklini yazalım :

X emtia A, Y emtia B değerindedir. Yahut :

X emtia A = Y emtia B.

(Yani X miktarında A emtiası Y miktarında B emtiasına müsavidir.)

20 m. kumaş bir elbise değerindedir.

Yahut :

20 m. kumaş = 1 elbise.

Kumas, değerini elbisede ifade eder; ve elbise bu ifadeye mevzu işini görür, yani mevzu olur. Birinci emtiyanın değeri izafî değer olarak ekspozedir; ikincisi muadil olarak fonksiyon içra eder. Elbisenin değerini izafî olarak ifade için muadeleyi tersine çevirmek mecburiyeti hasıl olmuştur; ve muadele tersine çevrilince kumaş onun yerine muadil olur. Demek aynı emtia, hemzaman olarak, değerin aynı ifadesinde (aynı değer ifadesinde) bu iki şeke bürünmez.

Bir emtia, değerini ancak başka bir emtiada ifade edebilir: Yani izafî olarak. Zira, şayet 20 m. kumaş 20 m. kumaşa müsavidir dersek yalnız şunu söylemiş oluruz: 20 m. kumaş 20 m. kumaştan başka bir şey değildir, yani muayyen bir miktar kullanış değerinden başka bir şey değildir.

Fakat bir emtiyanın muadil olarak ortaya çıkması su demektir ki nevi itibarile karşısındakinden ayrı olmakla beraber değer sıfatile onun yerine gelebilir, onuna

mübadele edilebilir. O kadar değer, o kadar billürlaşmış insan emeği ihtiiva ettiğini teyit eder.

Böylece

20 m. kumaş = 1 elbise
muadelesi şunu farz ve icap ettirir ki iki emtiadan her birisi aynı iş değerindedir, yahut aynı müddet zarfında istihsal edilmektedir. Fakat bu müddet, herbiri için yanı herbir emtia için o emtiayı yaratın müstahsil iş şeklinin tahavvülüyle beraber değişir.

Şimdi, değer miktarının izafî ifadesi üzerinde bu tahavvülerin bıraktığı izi inceleyelim:

I. Elbisenin değeri (değer kemmiyeti) sabit kaldığı halde keten bezinin değeri (değer kemmiyeti) değişmiş olsun. Farzedelim ki keten yetişiren bir toprağın daha az bir randmanı neticesinde keten bezinin istihsalı için zaruri olan iş müddeti iki misline çökse. Bu takdirde değeri iki kat olur. Ve

20 m. keten bezi = 1 elbise.
yerine muadele şu şeke girer :

20 m. keten bezi = 2 elbise
Zira bir elbise artık yarı yarıya az iş ihtiiva eder. Bunun aksine olarak, dokuma tezgâhlarının İslâh edilmesi ve mükemmelleşmesi neticesinde, keten bezinin istihsalı için zaruri olan müddet yarıya ince se degeri aynı nispet dahlindede azalır. Ve bundan böyle

20 m. keten bezi = 1/2 elbise
olur.

Buna binaen A mataının izafî degeri yani B mataında ifade edilen degeri, B mataının degeri sabit kaldığı yani degismediği takdirde, A mataının degerile mepsutten mülkenip olarak yükselir veya iner.

II. Elbisenin değeri değiştiği halde keten bezinin

TUSTAV

değeri değişmesin, yani sabit kalsın. Farzedelim ki, elbisenin istihsalı için zaruri olan müddet iki misline çıkmıştır. Bu takdirde

20 m. keten bezi = 1 elbise
yerine muadelemiz şu şekle girer:

20 m. keten bezi = 1/2 elbise.

Elbisenin değeri bilakis yarı yanya düşerse

20 m. keten bezi = 2 elbise
olur.

Görülüyor ki, A mataının değeri sabit kaldığı halde B mata ile ifade edilen izafî deðeri B nin deðerinde busule gelen deðişiklikle makûsen mütenasip olarak yükselir veya düşer.

III. Keten bezinin ve elbisenin istihsalı için zaruri iş kemmiyetleri, hemzaman olarak, aynı istikamette ve aynı nisbette deðistikleri takdirde, eskisi gibi

20 m. keten bezi = 1 elbise
olur. Keten bezinin ve elbisenin deðer tahavvüllerî ne olursa olsun. Bu tahavvüler, deðeri aynı kalan yani deðişmeyen bir üçüncü mata la mukayese suretile meydana çıkarılır. Şayet bütün mataların deðerleri hemzaman olarak ve aynı nispet dahilinde artsa veya eksilseydi izafî deðerleri hiç bir deðişiklige uğramıyacaktı. Onların reel deðer deðişikliği, aynı iş müddeti zarfında, umumiyetle eskisine nazaran az çok büyük miktarda emtia veriliðinden belli olacaktı.

VI. Gerek keten bezinin ve gerekse elbisenin istihsalı için zaruri iş müddetleri olsun, keten bezinin ve elbisenin deðerleri olsun, hemzaman olarak aynı istikamette fakat muhtelif derecede yahut birbirine zıt istikamette deðişebilirler. Bir emtianın izafî deðeri üzerine imkân dahilindeki bütün kombinasyon yani hatra gelebilecek her



TUSTAV

çeşit kombinezonun te'sirini tayin etmek ve kolayen hesaplamak için I. II ve III üçü ihtimallere baş vurmak, yani bunları tatbik etmek kâfidir.

Görülüyor ki, değer miktarında vukua gelen reel değişiklikler izafî ifadelerinde ve izafî değer miktarında ne açıkça ne de tam ve mutlak olarak asla in'ikâs etmiyor. Bir mataın değeri sabit kalmakla beraber izafî değeri değişimdir; değeri değişimle beraber izafî değeri sabit kalabilir; ve nihayet değer miktarile izafî ifadesinde vukua gelen değişiklikler tamamile tevafuk etmeksiz hemzaman olabilir, yani değer miktarında yahut izafî ifadesinde vukua gelen hemzaman değişikliklerin tamamile uygun düşmesi katıyyen zaruri degildir.

* * *

Bir emtia muadil sıfatıyla yani ekivalan olarak kendi kendine nispet edilemeyeceğinden ve şeklinde (kullanış değerinden) değerinin ifadesini (değer şeklini) yapamayıyacığından muadil olarak, zaruri bir tarzda başka bir emtia alımağa mecburdur. Öyle bir emtia ki kullanım değeri ona böylece değer şekli olsun. Faraza herhangi bir cisim, bir litre oksijen diyelim, sıkletini ifade için muadil olarak diğer bir cisim -sıkleti evvelce bilinen maden parçaları- alımağa mecburdur. Maden parçalarları oksijen gazına ağırlık vermez; ancak onun ağırlığını gösterir. Elbise veya herhangi bir mata için de böyledir. Farzedelim ki 10 gr. altın bir elbiseye muadil hizmetini gör-sün. Bu takdirde 10 gr. altın elbiseye değer vermez, belki elbiseyi ifade eder.

Sadece bir emtianın değerini tezahür ettirmek mevzuu-bahsolduğu zaman herhangi bir emtia bu rolü oynuyabılır. Bunun içindir ki, Omiros bir şeyin değerini bir sürü muhtelif eşya ile ifade eder [9]. Demek, bir emtianın

değer ifadeleri bu emtianın diğer matalarla münasebetleri kadar muhtelif olabilir.

İlk muadelede basit şekilde hareket edilmiş :
X miktarında A emtiası = Y miktarında B emtiası

$$X \text{ emtia } A = Y \text{ emtia } B \\ 20 \text{ m. keten bezi} = 1 \text{ elbise}$$

Developed edilmiş şekilde varince :

$$X \text{ emtia } A = Y \text{ emtia } B = V \text{ emtia } C = Z \text{ emtia } D, \text{ vs.}$$

$$20 \text{ m. keten bezi} = 1 \text{ elbise} = 10 \text{ kg. çay} = 4 \text{ kg. kabve} = 1 \text{ kental demir} = 10 \text{ gr. altın} \text{ vs.}$$

Şu halde bir emtianın — aldığımız misale keten bezinin — değeri şimdi sayısız diğer muadillerde temsil edilmiş yani emtia aleminin sayısız unsurlarında ifade edilmiş oluyor. Keten bezi diğer bütün emtianın cisminde bir aynaya vurur gibi in'ikâs ediyor. Başka bir ifadeyle söyleyelim : Bütün öteki mataların cismi keten bezinin değerini aksettiren ayna oluyor. Bunun içindir ki, keten bezinin değeri elbiselerle ifade edildiği zaman keten bezinin elbise değerinden bahsedilir. Aynı suretle, buğdayla ifade edildiği zaman keten bezinin buğday değerini, şekerle ifade edildiği zaman şeker değerini, para ile ifade edildiği zaman para değerini denir. Buna benzer her ifadeden şunu anlıyacağınız : Bu muhtelif kullanım değerlerinde -elbise, buğday vs. gibi kullanım değerlerinde- tezahür eden keten bezinin kendine has olan değerdir, yani keten bezinin değeridir.

Diğer bütün işler -tohum ekmek, demir veya altın çikarmak vs.- böylece insan işi karakterini meydana vuran keten bezinin değerinde tesbit edilmiş işe müsavi kabul edilmektedir. Total izafî değer şekli [10] bir emtiayı

TUSTAV

diğer bütün matalarla münasebette bulunundur, yani sosyal münasebete sokar. Aynı zamanda emtia ifadelerinin bitmek tükenmek bilmez serisi ispat eder ki, mataların değeri herhangi bir bususı kullanış değeri şekline bürünür. Birinci muadele şéklini alalım :

20 m. keten bezi — 1 elbise

Zannedilebilir ki, bu iki matain böyle muayyen bir nisbette kabili mübadele oluştu teşadüfe bağlıdır. İkinci şéilde, biläkis, bu zevahirin arkasında ne gizlendiği derhal göze çarpar. Keten bezinin değeri -elbiselerle, kahveyle, demirle, muhtelif mübadelecilere ait sayısız matalar vasıtasıyla ifade edilse de -yine aynı kalır. Apaçık görülmüyör ki, bir emtianın *değer kemmiyetini* tanzim eden mübadele değildir; biläkis, bir emtianın mübadele nispetlerine düzen veren o emtianın değer kemmiyetidir.

Değerin developpe şéki, yani total değer şéki, karakterini değiştirmeksiz aşağıdaki şekilde yazılabılır :

20 m. keten bezi — 1 elbise

20 m. keten bezi — 10 kg. çay

20 m. keten bezi — 40 kg. kahve

20 m. keten bezi — 10 gr. altın

Yahut şu tarzda :

20 m. keten bezi {
— 1 elbise
— 10 kg. çay
— 40 kg. kahve
— 10 gr. altın
— vs. vs.

Emtia şimdi değerlerini ifade ediyorlar :

1º Basit bir tarzda. Zira, bir nevi mata da ifade ediyorlar;

2º Heyeti umumiye ile. Zira, aynı nevi matalarda



TÜSTAV

İfade ediyorlar. Onların değer şekli basit ve müsterek, netice itibarile umumidir. (Umumi değer şekli) [11]

Misal olarak :

20 m. keten bezi = 1 elbise

Diye alındı. Şunu da misal alabilirdik:

40 kg. kahve = 10 gr. altın

Yahut :

10 kg. çay = 1 kental demir, vs.

Muadelenin bu şeklinde muhtelif matalar izafi değerlerini diğer muhtelif matalarda buluyorlar, yani o matalarla ifade ediyorlar. Bunun manası şudur : Matalar arasında doğrudan doğruya mübadele ediliyorlar. Şüphe yok ki mübadelenin bu şekli pratikte ancak iptidai devirlerde görülür. O devirlerdeki iş mahsulleri aneak arzı ve tektük mübadeleler vasıtasisle emteaya tahavvül ederdi; yani iş mahsullerinin emtea oluşu tesadüfe bağıydı.

Fakat mübadelenin bu ilk şekli yerine başka bir şekil geçti. İptidai şeklin yerine kaim olan bu yeni şekilde, matalar, değerlerini ifade için başka bir hususi emtia seçerler. Bu seçilen hususi emtia davar [12], köle, kadın, demir veya altın vs. olabilir. Bu şekil realitede ne zaman kendini gösterir, seeniyette ne zaman yer alır? Bir iş mahsülü diğer matalara karşı artik arzı ve tesadüfi olarak değil de alışkanlık suretile mübadele edilmeğe başladığı zaman, Faraza davar mübadelesine alıştığı vakit, davar diğer emtianın müsterek muadili olur.

Bir emtia kendisini umumi muadil [13] olarak kabul ettirince, bu sıfatla ortaya çıkınca onun bu rolünü almak doğrudan doğruya ve diğer emtianın doğrudan doğruya (bilavasita) mübadelesini tekrar tesis etmek güetyl [14].

Bütün matalar, bir tanesi müstesna, muadil şeklindeki yahut doğrudan doğruya (araya vasita girmeksiz) kabilii

mübadele oldukları şekilde ihraç edildikleri için, emtia dünyası müsterek bir muadil tesis edebilmiştir.

Umumi muadil rolünü oynayan emtia kendi kendine muadil hizmetini göremez; yani kendisinin muadili olamaz. Farzedelim ki, keten bezinin metresi müsterek muadil olsun. Bu takdirde :

20 m. keten bezi = 20 m. keten bezi
olur ki bu totoloji ne değeri yani keten bezinin değerini ifade eder, ne de değer miktarını. Demek bu emtianın diğer matalar gibi müsterek muadili yoktur. Fakat değerini ifade için bu emtia keyfi olarak bir tane seçmek mecburiyetindedir.

Bir emtia niçin umumi muadil olur? Zira, diğer bütün matalar bu rolü yani umumi muadil rolünü oynamak için onu kendi saflarından dışarı çıkarmışlar ve seçip ayırmışlardır. Bu karakterin yani umumi muadil vasfının münhasıran bir nevi hususi emtiaya bağlılığı andan itibaren o emtianın tabii şekli kendisine izafe edilen muadili şekilde yavaş yavaş kaynar, aynı olur; sosyal bir itibar kazanır, para emtiası [15] (emtia-para) olur, yahut akçe olarak fonksiyen icra eder. Onun sosyal spesifik rolü ve netice itibarile sosyal inbisası emtia dünyasında üniversal muadil rolünü oynamaktır.

Sayıet, müsterek muadil şeklinde keten bezi mataının yerine altın emteasını korsak akçe yahut para şeklini [16] mükemmel elde etmiş oluruz:

| | | |
|--------------------|----------|--------------|
| 20 m. keten bezi = | 1 elbise | = |
| 10 kg. çay | = | 10 gr. altın |
| 40 kg. kahve | = | |
| 1 kental demir | = | |

Formül hiç değişmedi. Ancak şimdi keten bezinin ye-

USTAV

rine altın umumi muadil şeke sahip oldu. Terakki sadece şundan ibarettir: doğrudan doğruya ve üniversal mübadele edilebilme şeclinin yani umumi muadil şeclin, sosyal alışkanlık tesirile, altın emtiasının hususı tabii şecline, kat'i nlarak idantiye oluş; kat'i surette, altının tabii ve spesifik şecline hulûl edi. Sosyetede değer şecli olmak gibi imtiyazlı bir mevkii tarihen kazanmadan önce altın da, ötekiler gibi, bir emtiaydı.

Bugün, altın diğer emtiaya karşı para rolünü oynuyor; çünkü onlara karşı evvelce emtia rolünü oynamıştır. Büttün öteki matalar gibi o da muadil olarak fonksiyon icra ediyordu: gerek münferid mübadelelerde arzı ve tesadüfi olarak, ve gerekse diğer muadillerin yanında hususı muadil sıfatile. Yavaş yavaş, az veya çok geniş sınırlar içinde, umumi muadil (umumi değer ölçüsü) sıfatile iş gördü; ve emtia dünyasının değer ifadesinde bu yerin monopolünü kazanır kazanmaz para emtiası (emtia - para) haline geldi.

Görülüyor ki para şeclinin tohumu, çekirdeği emtianın basit şeclidir; ve umumi muadil şecli yani umumi değer şecli kavranınca para şeclinin anlaşılmasında güç bir cihet kalmaz.

IV

Emtiaun fetiş karakterinin sırrı

Marx, bundan sonra, emtianın fetiş karakterine geçiyor ve bunun sırrını izah ediyor [17].

Emtia, ilk bakışta, kolay anlaşılır birşey gibi gelmekle beraber tahlil edilince görülür ki son derece karışık ve esrarlı bir şeydir. Vakti, kullanış değeri olmak itibarile, emtianın esrarlı bir yanı yoktur; yani, emtianın esrarlı karakteri onun kullanış değerinden neş'et etmez. Fakat

bizzat alındıkları zaman basit ve anlaşılmasi kolay olan iş mahsulleri emtia şecline girer girmez, yani fiziki mahiyetlerinin haricinde değer eşyası olarak alındıkları zaman, muamma oluyor.

İş mahsulünün - emtia şecline bürünür bürünmez - esrarlı bir karakter kazanması neden ileri gelir? Şüphe yok ki, bizzat bu şeilden; yani kendisinin emtia şeckinden. İş mahsulünün esrarlı görünüşü emtia oluşundandır.

Emtia şeclinin esrarlı karakteri sadece şundan ibarettir: bu şekil, yani emtia şecli, insanlara kendi işlerinin sosyal karakterlerini aksettir; müstahsilleri total işe bağıyan münasebetleri, aksettirir. İş mahsulleri, böylece, emtia olur.

Sosyal bir şeeniyetten başka birşeye malik olamayan mübadele değeri eşyaya samimeden kaynaşmış bir hassa gibi görünür. Pazar için yapılan istibsal sisteminin hukum sürdüğü tarihî devrede meydana çıkan değerin bu karakteri eşyadan ayrılmaz bir eleman gibi, eşyanın maddi ve ebedi bir unsuru gibi görünür. Halbuki daha önceki istibsal şekillerine bakarsak iş mahsullerini saran sihirli örtü kendiliğinden düşer, emtia aleminin esrarlı tarafı kalmaz. Kapitalizmden önceki istibsal tarzlarında iş mahsullerinin sosyal şecli tabii şekillerinden ayrı degildi. Mahsuller, karşılıklı olarak mübadele edilen emtia gibi değil, belki çeşit çeşit faydalari olan eşya gibi görünürdü.

Şrf sosyal bir karaktere bürünen bu maddi tezahür, eşyanın muayyen nispetlerde değişim edilmek gibi tabii bir hassası bulunduğu vekmi, müstahsillerin nazarında kendi sosyal-hareketlerini bizzat eşyanın bareketine tahvil eder. Yani, insanlar mahsullerinin mübadelesi için aralarında kurulan şahsi münasebetleri eşya arasındaki

münasebetlere giydirirler. Netice itibarile, beşerin meydana getirdiği istihsal ve istihsal münasebetleri (kapitalist istihsal tarzı ve kapitalist istihsal münasebetleri) beşer tarafından idare edilecek yerde onu idare eder.

Emtia şekli ve iş mahsullerinin değer münasebeti bunların ne fiziki mahiyetlerile, ne de bundan kök olan objektif münasebetlerle kat'iyen ilişik değildir. *Bizzat insanlar arasında mevcut muayyen sosyal münasebettir ki onların nazarında eşya arasında mevcut bir münasebetin fantasmagorik şeklini alır.*

Buna benzer bir hadiseyi din aleminin bulutlu mantıklarında bulabiliriz. Din aleminde, insan dığının mahsulleri kendilerine has bir hayatla canlanmış ve müstakil antiteler teşkil etmiş görünürler; birbirlerile ve insanlarla münasebete giren ilâhlar şeklini alırlar; ve insanlar muhayyelelerinin yarattığı bu mabutlara taparlar. İnsan emeğin, insan işinin mahsulleri olan emtia aleminde de tipki böyle oluyor. Beşer, elinin ve kolunun yarattığı emtiaya tapiro. İşte, Marx'ın *fetişizm* (*Fetischismus*) dediği budur. Fetişizmin yanı emtia dünyasının fetiş karakterinin kökü nerededir? Bu kök, emtia yaratın işin hususi sosyal karakterindendir. Bu fetisizm, iş mahsulleri emtia olur olmaz onlara bağlanır ve netice itibarile emtia istihsalinden ayrılmazı kabil olamaz. Emtia fetisizmi, istihsal tarzına hâkim olacak yerde istihsal tarzı tarafından boyundurukta tutulan insanın sosyalist sosyetesine varmadan geçirdiği bir sosyal formasyon devrinin Marx'ın *Vorgeschichte* yani *tarih öncesi* dediği yokşulluk, istirap ve kanla dolu bir devrin lazımı gayri müfarıkıdır.

Bahsi bitirirken sözü aburjuva sosyetesinin bütün sistemine sahip teşkil eden sermaye ile sa'y arasındaki münasebetleri ilmi surette ilk defa» [8] ışık saçan dahi düşüncü, kapitalist istihsal tarzının idam hükmünü

TÜSTAV



ilmen ilk defa veren «Kapital» in ölməz müəllifinə
bırakalımlı:

«Umumiyyetle, şəni dünyanın dini in'ikası, ancak,
işliyin insanın hərgünlük praktik yaşayış şartları insanlar
beynində ve insanla təbiat arasında sarahaten rasyonel
münasəbetlər arzettiği vakit zail olur. Sosyal hayat vəti-
resinin yəni maddi istihsal prosesinin heyeti umumiyyəsi
mistik bulutlu örtüsündən, ancak, serbesçe iştirak etmiş,
şuurlu ve metodik bir kontrol yapan insanların mahsulü
olaraq tezahür ettiği zaman sıyrılabilir. Fakat bunun için
sosyetenin maddi bir temele malik olması veya bir sırə
maddi hayat şartlarının bulunması läzimdir ki bu da uzun
ve çətin bir inkişaf tarixinin tabii mahsulüdür.»



TÜSTAV

NOTLAR

[1] Kapitalist istihsal tarzının mahsülü olan ve pazara sürülen herşeyin bir kullanım değeri (*Gebruchs wertth*), bir de mübadele değeri (*Tausch wertth*) vardır. Kullanım değeri, mataim istihlak edici kimse için faydalı olugudur; insanların fiziki veya entelletüel ihtiyaçlarından herhangi birini giderebilmesidir. Bilhassa değer, asıl değer dahi denilen mübadele değeri veya kısaca değer (*Wertth*), Marks'a göre, bir emtianın istisnai için sosyal olarak zaruri olan iş kantititesinden ibarettir.

[2] *Werthabstanz*.

[3] *Werthgrösse*.

[4] XVIII. asırın ekonomi politигinde değerin kaynağı hakkında iki fikir vardı. Fiziyokratlara göre, değerin ilk ve birincik kaynağı toprak (ve su) idi. Adam Smith ve daha sonra Ricardo ise, bil'akis, insan emeğine değerin kaynağı ve ölçüsü nazarile bakıldılar.

Smith der ki: «Her emtianın kabili mübadele değerinin hakiki ölçüsü işdir.» (*Wealth of Nations*, Birinci kitap, mebhas v). D. Ricardo «İş bütün değerin kaynağı gibi telakkii ediyorume diyor (*Principles of Political Economy*, Birinci mephas, II).

[5] Hülâsâmdan geniş milyasta istifade ettiğimiz Dr. Paul Lafargue'da metni aslideki "von derselben Güte," kelimeleri yanlışlıkla "de même quantité," şeklinde çevrilmiştir (Karl Marx, *Le Capital*, extraits par M. Paul Lafargue, Üçüncü basılış, 13). Kesmiye olsun-maz; zira daha sonra gelen cümlede is quantum ısun aynı kalma-lığı tasrih ediliyor.

[6] *Waarenwerth*.

[7] *Die wertform*.

[8] «Kapital» in birinci basılışına yazdığı önsözde şöyle diyor: «Aldığı son şekil para şekli olan değer şekli çok iptidai (muhtevaz) ve basittir. Bununla beraber, insan zihni çok daha zengin ve çok daha karışık şekilleri, hiç olmasa takiben, tahilie muvaffak olduğu halde 2000 yıldanberi beyhude yere ona nüfuz etmeye çalıştı.»

[9] Hektor'la Ajaks çövüşürken karanlık başına savaş duruyor. Yunanlarla Trovâflar arasında, ölüleri toplayıp yakmak için koca bir müfareke yapılıyor. Yunan ordugâbında ziyafet ve şenlik hazırlıkları var. Bu sırada Limnidén şarap yüklü bir çok gemiler geliyor. Şarap satın almak için cemmi gafir halinde gemilere gidenler para yerine tunc, demir, hayvan postu, öküz veriyorlar. Saraba karşılık köle vereeler de bulunuyor. (İlyada, VII.)

[10] *Totale relative wertform*. Developé. Izafî değer şekli.

[11] *Allgemeine wertform*.

[12] Davası mal dendigini hatırlatalım. Koyun ve keçiye kükük mal; sigır, deve vs. ye büyük mal denir.

[13] *Allgemeine Aequivalent*.

[14] «Proudhon ve aynı çapta diğer cioèce ütopistler bunun mümkün olabileceğini zannediyorlardı.»

[15] *Geldware*.

[16] *Gledform*.

[17] Birinci mephas, IV.

[18] F. Engels'in «Kapital» den bahseden bir makalesinden.